

Заклучение. Таким образом, можно констатировать, что ономастическое пространство названий мультфильмов разнообразно и с точки зрения структуры онимов и с точки зрения их семантики. Имена собственные в названиях мультфильмов обладают богатым диапазоном мотивировок, они служат не только собственно для называния, но и являются средством раскрытия характера персонажа, призваны акцентировать внимание зрителя на внешних чертах, подчеркивают типичность или нетипичность ситуации, в которую попадают персонажи, вызывают определенные эмоции и чувства.

Литература

1. Асенин, С. Волшебники экрана. Эстетические проблемы современной мультипликации / С. Асенин. – М.: Искусство, 1974. – 288 с.
2. Калинин, В.М. Пэтика онима. / В.М. Калинин. – Донецк, 1990. – 408 с.

В.А. Скачкова (Гомельскі філіял Міжнароднага ўніверсітэта “МІТСО”)

СПОСАБЫ ВЫРАЖЭННЯ ПРЫБЛІЗНАЙ КОЛЬКАСЦІ Ў МОВЕ БЕЛАРУСАЎ

Ключавыя словы: метрычная сістэма мер, прыблізная колькасць, першаснае значэнне слова, другаснае значэнне слова, метафарызацыя, літаратурная мова, беларускія гаворкі, мова Янкі Купалы.

На працягу гістарычнага развіцця чалавецтвам распрацаваны розныя сістэмы вымярэння, многія з якіх страцілі сваю актуальнасць, перайшла ў склад устарэлых, напрыклад – *аршын, локаць, вярста*. Гэтыя адзінкі як адгалоскі былых эпох, яны адышлі ў нябыт, мы іх знаходзім толькі ў літаратурных творах ці выкарыстоўваем ва ўстойлівых выразах. У наш час усім нам вядомы меры, якія ўваходзяць у сучасную метрычную сістэму мер, такія як *метр, кіламетр, грам, кілаграм* і іншыя. Гэта меры дакладныя, абазначаюць пэўную колькасць, вагу, працягласць і інш. Але існаваў і існуе яшчэ адзін спосаб выражэння меры – няпэўнай, прыблізнай велічыні. Гэта пераходныя меры, яны ўскладняюць і адначасова ўзбагачаюць сістэму мову. Яны не могуць выражаць дакладную меру. Па сваім утварэнні яны другасныя, узніклі шляхам пераасэнсавання асноўнага значэння, нясуць пэўную экспрэсію, могуць перадаваць і ўзмацняць эмацыянальнасць выказвання.

Прааналізуем паходжанне і ўжыванне ў гаворках і літаратурнай мове некаторых з іх.

Словы *гібель, безліч, навала, плойма, рой* утвараюць лексіка-семантычную групу на аснове агульнасці іх метафарычнага значэння ‘незлічонае мноства, вялікая колькасць чаго-н.’

Слова *гібель* (параўн. руск. *гибель*, укр. *гибіль*) з’яўляецца роднасным дзеяслову *гібнуць*, фіксуецца толькі ва ўсходнеславянскай моўнай

падгрупе. У старажытнарускай і старабеларускай мовах яно выражала паняцце ‘пагібель, згуба’ [5, т. 1, с. 618; 2, т. 6, с. 278].

У народных гаворках Беларусі слова *гібель* мае значэнне ‘пагібель, згуба’, а таксама адзначаецца для выражэння ‘незлічнай колькасці, мноства чаго-н.’: *Гібяль*, што тых мошак наляцела [4, с. 67]; У том годзі была *гібяля* сліў [9, с. 119]; Там іх *гібяль* гэтых макрушак [11, т. 1, с. 199].

Значэнне ‘незлічная колькасць, мноства чаго-н.’ развілося, верагодна, з уяўлення таго, што празмернае мноства якіх-небудзь прадметаў, з’яў можа быць у такой колькасці, што прывядзе да значнага пашкоджання, да ўрону, краху, нават да пэўнай катастрофы. Складана зараз меркаваць, у якой з усходнеславянскіх моў развілося такое другаснае значэнне слова *гібель*. Бо знаходзім у рускай мове, напрыклад: Прильнув к стволам, на проезжего глядели пушистохвостые белки, — *гибель* в лесах была этой белки (А. Н. Толстой, “Петр Первый”); На что бы, казалось, нужна была Плюшкину такая *гибель* подобных изделий? (Н.В. Гоголь, «Мёртвые души»). Ці звернемся да класіка беларускай літаратуры Янкі Купалы: [Марыля]: Лета не за гарою, скоро касьба пачнецца, жніво, работы *гібель* (“Раскіданае гняздо”).

У сучаснай беларускай літаратурнай мове гэта адзінка захоўваецца ў першасным значэнні ‘пагібель, згуба’, а таксама другасным – ‘вялікая колькасць, мноства’, якое кваліфікуецца як размоўнае [7, т. 2, с. 48].

Узнікненне слова *плойма* ‘вялікая колькасць дзяцей’ звязана са словамі пладзіць, плод [13, т.3, с.284]. Адзінку знаходзім у многіх славянскіх мовах, параўн.: руск., укр., серб. *плойма*, польск. *plojma*, харв. *ploima*. У.І. Даль падаў гэта слова з паметай ‘слова са Смаленскай губерніі’ [3].

У беларускіх гаворках знаходзім слова таксама ў значэнні ‘многа дзяцей’: *Плойма* гэта ўсе гуркі з хаты вынісла, а таксама для выражэння вялікага мноства іншых жывых істот (не дзяцей): У сыбакі блох *плойма* [1, с. 333]; Ета ня жарты: етая *плойма* курэй – дзіва што выдзяруць грады! [12, с. 218]. У маўленні беларуска-літоўска-польскага пагранічча адзначаюцца фанетычныя варыянты *плуйма*, *плэйма* [7, т. 4, с. 141].

У мове Янкі Купалы *плойма* – гэта ‘незлічная колькасць, мноства’ (не пра дзяцей): Покуль іх бандаў рынецца *плойма*, Покуль на трупах нашых хто стане, На барыкады, Камуна, Да зброі, грамадзяне! (“Парыжская камуна”). Прыдатак *чарада*, далучаны да слова *плойма*, надае яму непаўторную экспрэсію: Ой, бяда ж, бяседа, была Вельмі гучная бяседа! – Не адходзіла ад стала *Плойма-чарада* суседаў (“Безназоўнае”).

У сучаснай беларускай літаратурнай мове гэта адзінка фіксуецца як размоўная [10, т. 4, с. 276].

Слова *навала* ўзыходзіць да дзеяслова *валіць* ‘імкліва ісці, рухацца натоўпам, патокам’ [10, т. 1, с. 457]. Роднаснымі з’яўляюцца таксама словы *вал* ‘высокая хваля; самкнуты шчыльны строй людзей’ і *наваліць* ‘празмерна накласці чаго-н.’ Гэтую адзінку не знаходзім у іншых

славянскіх мовах, параўнаем з руск. *скопление*, укр. *скупчення*. У старабеларускай мове выяўлена слова *навалность* ‘бяда, няшчасце’ [2].

У дыялектнай мове паўночна-ўсходняй, паўночна-заходняй частак Беларусі навала – гэта ‘бяда, гора, напасць’: *Навала ў іх хату нейкая ўвалілася – усё гініць* [8, с. 196]. На паўночна-заходняй тэрыторыі назіраецца выкарыстанне слова *навалач* ‘зброд’ [9, с. 298]; ‘не карэнны жыхар; прыезджы чалавек’ [7, т. 3, с. 122].

У мове Купалы слова *навала* па сваёй семантычнай структуры з’яўляецца мнагазначным: ‘вялікая колькасць каго-н., скопішча’: А паноў *навалу*, Іх карэнняў жудзі Помніш ты, Барысаў, – Павек не забудзеш (“Барысаў”); ‘празмернасць чаго-н.’: Мінула пракляццяў *навала*, год дваццаць у шчасці живу я (“Паклон мой народу за песні”); ‘бяда, няшчасце’: Ты зноў сюды лезеш, няшчасны! Ха-ха-ха! Вось так *навала!* (“Сон на кургане”). З аналагічнымі значэннямі гэта адзінка фіксуецца таксама ў сучаснай беларускай літаратурнай мове [10, т. 3, с. 211].

З паметай ‘прастамоўнае’ ў сучаснай рускай мове фіксуецца вытворнае ад *навала* прыслоўе *навалом* у значэнні ‘аб наяўнасці чаго-н. у вялікай колькасці, у лішку’: Разве это рыбалка? Вы приезжайте к нам на Алтай, у нас тайменей *навалом* (Горышин, “Лица встречных”); Дров в тайге *навалом* (Марысаев, “Рыжий черт”) [6]. Хутчэй за ўсё слова пранікла на тэрыторыю Расіі і актыўна ўжываецца там у бытавой сферы, нават назіраецца ў літаратурных творах дзякуючы беларусам, якія перасяляліся ў мінулым стагоддзі ў суседнюю краіну.

Слова *рой* вядзе сваю гісторыю з праславянскай эпохі (**rojь* ‘цячэнне, паток’), звязана са словамі *рака*, *рынуць* [13, т. 3, с. 496]; параўн. руск. *рой*, укр. *рій*, польск. *roj*, балг. *рой*, харв. *roу*. У старажытнарускай мове гэта адзінка выяўлена ў значэнні ‘сям’я пчол’ [5, т. 3, с. 162]. У старабеларускай мове слова мела аналагічнае значэнне [8, т. 2, с. 186].

У дыялектным ужыванні паўночна-заходняга, паўднёва-ўсходняга моўных масіваў Беларусі пазначаная адзінка мае больш шырокі аб’ём значэнняў: ‘сям’я пчол’ [1, с. 389; 7, т. 4, с. 302]; ‘вялікая колькасць насякомых’: Мух *рой* бызыкае ў хаце [11, т. 4, с. 309; 7, т. 4, с. 302]; ‘перан., вялікая колькасць каго-н.’: Цэлы *рой* ваўкоў [7, т. 4, с. 302]; ‘у знач. прысл., у вялікай колькасці’ [1, с. 389]. Гэта значэнне ўзнікла шляхам метафарызацыі на аснове асацыятыўнай сувязі паводле прыметы ‘мноства’.

Звернемся да класіка беларускай літаратуры. Купала ўжывае гэта слова прыкладна з такім жа аб’ёмам значэнняў. У значэнні ‘мноства’ сустракаем слова ў такіх радках: То не *рой* груганоў падымаецца, Дзе зваёваных трупы ляжаць, – Гэта гурты казакаў злятаюцца Закаваны народ катаваць (“З песень аб няволі”). Натхненна гэтак пеў, заводзіў *Рой* чалавечы на свой лад, – Рака шуміць так у разводдзе, Так стогне ў буру сосен рад (Урывак з паэмы).

Вытворны прыметнік *ройны* паэт уключае ў радкі сваіх твораў са значэннем ‘поўны, напоўнены’: Мая песня сёння будзе радасцямі *ройнай*, Аб любімых кандыдатах У Савет Вярхоўны (“Нашым кандыдатам...”).

У Купалы знаходзім таксама вытворныя прыслоўі *ройна* і *ройма* са значэннем ‘значна, у вялікай колькасці’: Хоць сохі, хоць косы гуляюць так *ройна*, – Ня поймеш адкуль узялісь; Людзей запытаеш, аткажуць спакойна: “Забраны край” гэты калісь (“Забраны край”).

Сучаснай беларускай літаратурнай мове слова *рой* вядома з тым жа аб’ёмам значэнняў, што і ў дыялектнай мове і ў мове Купалы [10, т. 4, с. 714].

У беларускай мове словы з агульным значэннем ‘мноства, вялікая колькасць’ даволі распаўсюджаныя. Асабліва ў бытавой сферы назіраецца ўжыванне самых разнастайных адзінак. Гэта ці асобныя намінацыі (сіла, моц, хмара, лавіна, бездань, лес, мора і г.д.), ці ўстойлівыя спалучэнні (па горла, дай божа, да чорта, да халеры, як бобу, як грыбоў, як сабак, цэлы воз і г.д.) з рознымі адценнямі значэнняў і з рознымі спосабамі ўтварэння. Гэта лексічная група адкрытая, яна ўвесь час папаўняецца за кошт народных гаворак, размоўнай лексікі і запазычанняў з розных моў.

Дыяхранічны аналіз паказвае, што ў семантычным аб’ёме прааналізаваных адзінак значэнне ‘мноства, вялікая колькасць’ развіваецца паступова на працягу гістарычнага развіцця мовы на аснове асацыятыўных семантычных паралеляў.

Зварот да твораў Янкі Купалы абумоўлены тымі фактарамі, што менавіта класік беларускай літаратуры лічыцца па праву пачынальнікам і зараджальнікам новай літаратурнай мовы, і тыя працэсы, што адбываліся ў мове напрыканцы XIX – першай палове XX стагоддзяў, знайшлі адлюстраванне ў творах песняра.

Літаратура

1. Бялькевіч, І.К. Краёвы слоўнік усходняй Магілёўшчыны / І.К. Бялькевіч. – Мінск : Навука і тэхніка, 1970. — 512 с.
2. Гістарычны слоўнік беларускай мовы / пад рэд. А.М. Булыкі: Нац. акад. навук Беларусі; Цэнтр даслед. беларус. культуры, молы і літ., Ін-т мовазнаўства імя Якуба Коласа. – Мінск: Беларуская навука, 1982-2017. Т. 1-37.
3. Даль, В.И. Толковый словарь живого великорусского языка : [в 4-х т.] / Владимир Даль. – 8-е изд. – Москва : Русский яз., 1981-1982. (<https://azbyka.ru/otechnik/Spravochniki/tolkovuj-slovar-zhivogo-velikorusskogo-jazyka-v-i-dalja>)
4. Каспяровіч, М.І. Віцебскі краёвы слоўнік (матар’ялы) / М.І. Каспяровіч; пад рэд. М.Я. Байкова й праф. Б. І. Эпімаха-Шыпілы. Выданьне другое, стэрэатыпнае. — Менск: Інстытут беларускай культуры, 2011. — 371 с.
5. Материалы для Словаря древнерусского языка [Текст] / труд И. И. Срезневского. – Москва: ГИС, 1958. Т. 1-3.
6. Словарь русского языка: В 4-х т. / РАН, Ин-т лингвистич. исследований; Под ред. А. П. Евгеньевой. — 4-е изд., стер. — Москва : Рус. яз.; Полиграфресурсы, 1999; <http://feb-web.ru/feb/mas/mas-abc/14/ma233001.htm?cmd=0&istext=1>.
6. Слоўнік беларускіх гаворак паўднёва-заходняй Беларусі і яе пагранічча : У 5-ці т. / Уклад. Ю.Ф. Мацкевіч, А.І. Грынавецкене, Я.М. Рамановіч і інш.; рэд. Ю.Ф. Мацкевіч / Мінск : Навука і тэхніка, 1979-1986. Т. 1-5.

7. Слоўнік мовы Скарыны (уклад. У.В. Анічэнка). – Мінск : Вышэйшая школа, 1977-1994. Т. 1-3.
8. Сцяшковіч, Т.Ф. Матэрыялы да слоўніка Гродзенскай вобласці / Т.Ф. Сцяшковіч. – Мінск : Навука і тэхніка, 1972. – 618 с.
9. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы / Пад агульн. рэд. акадэміка АН БССР К.К. Атраховіча (Кандрат Крапіва) : У 5-ці т. – Мінск: БелСЭ, 1977-1984. Т. 1-5.
10. Тураўскі слоўнік : У 5-ці т. / [Склад. А. А. Крывіцкі, Г. А. Цыхун, І. Я. Яшкін]. — Мінск: Навука і тэхніка, 1982-1987.
11. Шатэрнік, М. Краёвы слоўнік Чэрвеньшчыны / М. Шатэрнік. Беларуская Акадэмія навук. Адзел гуманітарных навук. Камісія для ўкладання слоўніка жывой беларускай мовы. Пад рэд. М. Я. Байкова і Б. І. Эпімаха-Шыпілы. — Менск : Выданьне Беларускае Акадэміі навук, 1929. — 328 с.
12. Фасмер, Макс. Этимологический словарь русского языка : в 4 томах / Макс Фасмер ; пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева; 4-е изд., стер. – Москва : Астрель : АСТ, 2007.

Н.М. Суконкіна (Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Машэрава)

МАРФАЛАГІЧНЫЯ СРОДКІ ПЕРАДАЧЫ КАТЭГОРЫ ПАБУДЖАЛЬНАСЦІ Ў БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

Ключавыя словы: катэгорыя пабуджальнасці, пабуджэнне, імператыў, дырэктыўныя выказванні, марфалагічныя сродкі.

Адна з актуальных праблем сучаснай лінгвістыкі – пошук адказу на пытанне, як чалавек выкарыстоўвае мову для аказання ўплыву на паводзіны і светаўспрыманне іншых людзей. Уздзеянне на суразмоўцаў адбываецца ў тым ліку праз выкарыстанне маўленчых актаў, якія выражаюць розныя віды пабуджэння адрасата да выканання якіх-небудзь дзеянняў. Розныя аспекты пабуджальных выказванняў разглядаюцца ў работах А. У. Бандаркі, В. С. Хракоўскага, А.П. Валодзіна і іншых даследчыкаў, аднак на сённяшні дзень адсутнічае сістэмнае апісанне сродкаў выражэння катэгорыі пабуджальнасці ў беларускай мове. Сістэмнае апісанне сродкаў рэпрэзентацыі дадзенай катэгорыі неабходна для вырашэння практычных задач у мовазнаўстве: пры правядзенні судовых лінгвістычных экспертыз, для правільнай інтэрпрэтацыі тэкстаў у перакладчыцкай дзейнасці.

Мэтай даследавання з’яўляецца апісанне сродкаў рэпрэзентацыі катэгорыі пабуджальнасці ў беларускай мове на марфалагічным узроўні. Аб’ектам даследавання сталі выказванні са значэннем пабуджэння з твораў беларускай мастацкай прозы. Пры правядзенні даследавання выкарыстоўваліся агульныя (апісанне, супастаўленне) і прыватныя метады (кампанентнага аналізу, аналізу камунікатыўнай сітуацыі, кантэкстуальнага аналізу выказванняў, функцыянальна-прагматычнага аналізу).

Пабуджальнасць – камунікатыўная катэгорыя, якая выражае волевыяўленне гаворачай асобы, якое праяўляецца ў маўленчым уздзеянні